

УДК 330.52.051

О. Г. БОГОСЛАВЕЦЬ

Київський національний університет технологій та дизайну

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджено теоретичні і практичні питання економічного спрямування процесів рекреації на сучасному етапі розвитку економіки України.

Ключові слова: рекреація, рекреаційні послуги, багаторівнева модель надання рекреаційних послуг, рекреаційні ресурси.

Стратегічно важливим стає необхідність врахування перетворення світової економіки з економіки товарів на економіку послуг, тому визначення моделі оптимальної структури національної економіки є першочерговим завданням вітчизняної економічної науки, а реалізація цієї моделі – завданням органів державного управління. Це необхідно для того, щоб подолання структурної недосконалості вітчизняної економіки, не призвело до побудови структури економіки учорашнього дня. Українська економіка, що практично живе ще по правилах індустріальної епохи, не звернула увагу на те, що сучасний постіндустріальний та інформаційний світ вимагає зовсім інших підходів заснованих на інших ресурсах, перш за все людських.

Рекреаційний комплекс є однією з основних складових нової економіки. Залучення до наукового арсеналу вітчизняних дослідників сучасної методології й аналітичного інструментарію аналізу здатне істотно збагатити та поглибити подальшу теоретичну розробку проблем трансформаційної економіки, виявити фактори економічного розвитку національної економіки, що забезпечують розвиток та реалізацію стратегії розвитку рекреаційного комплексу України.

Об'єкти та методи дослідження

Дослідження проблем розвитку рекреаційного комплексу знайшли відображення в працях зарубіжних та вітчизняних вчених, до яких можна віднести Белла Д., Бейдика О.О., Міхуринську К.О., Нудельмана М.С., Лемешева М.Я., Лабскіра В.М., Фоменко М.В. та інших. Їх розробки та рекомендації стали основою для методологічних засад формування рекреаційного комплексу України, оцінки ефективності розвитку рекреаційного комплексу тощо. Деякі праці розкривають проблеми удосконалення організації рекреаційного комплексу окремих регіонів України, таких, як Карпати, Крим, Поділля тощо. Це праці Охріменко А.Г., Кравціва В.С., Жученка В.Г. Незважаючи на вагомий здобутки науковців в сфері досліджень проблем розвитку рекреаційного комплексу, потребують поглибленого теоретичного обґрунтування і практичного удосконалення механізмів державного регулювання сектору рекреаційних послуг та оцінки ефективності діяльності його складових цього сектору економіки.

Постановка завдання

Згідно з дослідженнями рекреаційного потенціалу створення послуг у межах використання щорічних відпусток робочої сили, які проводилися в Україні за радянських часів, вважалося, що щорічної відпустки, яка проведена у соціально-культурному закладі цілком достатньо для відновлення потенціалу трудових ресурсів. За радянських часів, вважалося, що відновлення потенціалу трудових ресурсів у щоденному та щотижневому циклах не слід приділяти значної уваги, тому галузь надання рекреаційних послуг практично не набула необхідного розвитку.

Метою дослідження є визначення стратегії трансформації рекреаційного комплексу України в умовах економіки знань та визначення складових механізму державного регулювання туристичного сектору національного господарства, як основи підвищення ефективності функціонування економіки України на сучасному етапі.

Результати та їх обговорення

Кардинальні зміни в житті суспільства, викликані бурхливим науково-технічним та соціально-економічним прогресом у XX столітті, суттєво трансформували теоретичне осмислення розвитку міжнародних економічних відносин. Ці зміни, насамперед, стосуються соціального статусу людини, оскільки підвищується рівень її життя, скоротився робочий час і збільшився вільний, підвищився освітній рівень, зросли психологічні навантаження на людський організм, більш інтенсивним став ритм життя, змінилися умови праці, погіршився стан природного середовища і т. п. У зазначених умовах у людей відбувається природна трансформація цінностей, що проявляється у потребі відпочинку, спілкування з природою, розвитку духовності і т. д. Ці потреби виступають на одному рівні з матеріальними благами. З цих позицій швидко зростає роль і вага рекреаційної діяльності, як складної виробничої галузі специфічних товарів та послуг, які покликані задовольняти відповідні духовні і матеріальні потреби людей.

Економічна сутність рекреаційних послуг полягає у її двоїстості – крім суто матеріальної (внутрішній та міжнародний туризм) складової, прямий економічний ефект від якої можна визначити на основі відповідної фінансової звітності, вона має також нематеріальну складову (відновлення робочої сили) яка сьогодні, в умовах постіндустріальної економіки, має значно більшу вагу ніж перша складова.

Рекреація – один з видів раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, задоволення пізнавальних інтересів, оздоровлення та лікування населення, туризму який проявляється шляхом повного відтворення фізичних, моральних та креативних сил людини. В умовах постіндустріальної економіки, в якій найбільш цінним є ефективне використання інтелектуальних ресурсів, підвищення їх якості та потенціалу, дуже складним завданням є визначення ефективності вкладень у розвиток рекреаційного комплексу, які повертаються за рахунок підвищення продуктивності робочої сили. Це відбувається через втрату прямого причинно-наслідкового зв'язку між дією та результатом, оскільки система стає з детермінованої ймовірнісною. Тому дуже актуальним є питання розробки стратегії розвитку рекреаційного комплексу, складовою якої повинна бути методика визначення ефективності вкладень.

Нова економіка впевнено стає в наш час не стільки «information economy», тобто економікою, яка заснована на інформації, скільки «knowledge economy», тобто економікою, яка заснована на знаннях та враженнях. Найважливішим ресурсом сучасного суспільства є не інформація як відносно об'єктивна сутність, а знання, тобто інформація, засвоєна людиною й не існуюча поза його свідомістю. Саме цей «суб'єктивний» характер сучасної економіки й визначає деякі нові тенденції, які ще недавно могли б здатися фантастичними. Ми живимо у економіці вражень і завданням економістів є допомога менеджерам знайти своє місце у цій економіці шляхом формування вражень, супроводження трансформацій або масова персоналізація будь якої економічної пропозиції.

Для сучасного етапу суспільного розвитку характерне зростання ролі рекреації в процесі відновлення сил людини. Термін «рекреація» є сукупністю етимологічних значень: *rec-reatio* (лат.) – відновлення; *recreation* (франц.) – розвага, відпочинок, зміна дій, яка виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов'язаний з цими діями. Отже, поняття «рекреація» характеризує не тільки процес і заходи щодо відновлення сил людини, але і той простір, в якому це відбувається. Це той випадок, коли сукупність етимологічних значень терміна досить повно визначає суть явища і процесу [4].

Зміни як в матеріально-технічній базі і організації виробництва, так і в соціальній сфері сучасного суспільства, безумовно, вплинули на соціально-економічну роль рекреації в процесі суспільного відновлення. Сьогодні вона впливає не тільки на відновлення робочої сили, але і на людину в цілому. Відновлення робочої сили охоплює комплекс суспільних відносин, пов'язаних з головною відновлювальною силою – людиною. Тому кожна суспільно-економічна формація характеризується своїми, тільки їй властивими закономірностями і особливостями відновлення робочої сили.

На початку становлення і розвитку капіталізму надлишок і дешевизна робочої сили, нескладність виробничих процесів і низький рівень соціальних потреб позбавляли працевластців від необхідності займатися проблемами рекреації. Умови виробництва були такі, що економічна «цінність» життя працівника була мізерною. Цінністю для власника були машини, які масово заміщували живу робочу силу.

Основним фактором, який визначає підвищення ролі рекреації, перетворює її в сучасних умовах в один з найважливіших компонентів відновлення робочої сили, є науково-технічна революція. Вона веде до ускладнення виробництва в цілому і його окремих технологічних процесів, до різкого зростання в ньому значення робочої сили. Одночасно із зміною елементів виробництва зростають вимоги до робітника: рівня його загальної освіти і професійної підготовки, кваліфікації, фізичного стану і здатності швидко адаптуватися до мінливих умов виробництва.

В умовах сучасного виробництва збільшуються затрати людських сил і змінюється їх структура. Водночас процеси відновлення життєвих сил носять традиційний екстенсивний характер і пов'язані з уявленням про спокій як найкращу форму відпочинку. Різке співвідношення цих тісно пов'язаних процесів життєдіяльності людини – затрат сил і їх відновлення – приводить до негативних наслідків: зростанню рівня захворювань, особливо хронічних, погіршення параметрів здоров'я у дітей і підлітків, зниження темпів зростання середньої тривалості життя. Оскільки все це відбувається на фоні значних досягнень медичної науки і техніки, багато дослідників помилково стверджують, що єдина причина погіршення здоров'я – погіршення стану природного середовища. Не виключаючи впливу цього фактора, причина погіршення здоров'я населення, а відповідно, і великих втрат праці вбачається у зміні характеру його життєдіяльності, в створеному дисбалансі між характером затрат сил людини і їх відновленням. В цих умовах процес відновлення робочої сили може бути забезпечений тільки в результаті зростання споживання неречових благ – послуг сфери відпочинку і оздоровлення. Відпочинок стає найважливішим елементом вартості життєвих засобів, які споживаються робітником.

Відновлення нервово-психічної енергії, на відміну від фізичної, – процес складніший і вимагає специфічних форм і способів. Сучасні умови праці визначають необхідність не тільки тривалішого відпочинку, але і переходу до активних його форм з використанням природних умов і ресурсів. Такий вид відновлюваної діяльності відповідає рекреаційному.

Підвищення ролі рекреації в значній мірі визначається зростанням урбанізації, яка нерозривно пов'язана з концентрацією виробництва і розвитком виробничих сил. Урбанізація – це перш за все зростання міського населення, виникнення міст-гігантів і міських агломерацій.

Система надання рекреаційних послуг є багаторівневою і її структуру представлено на рисунку [3].

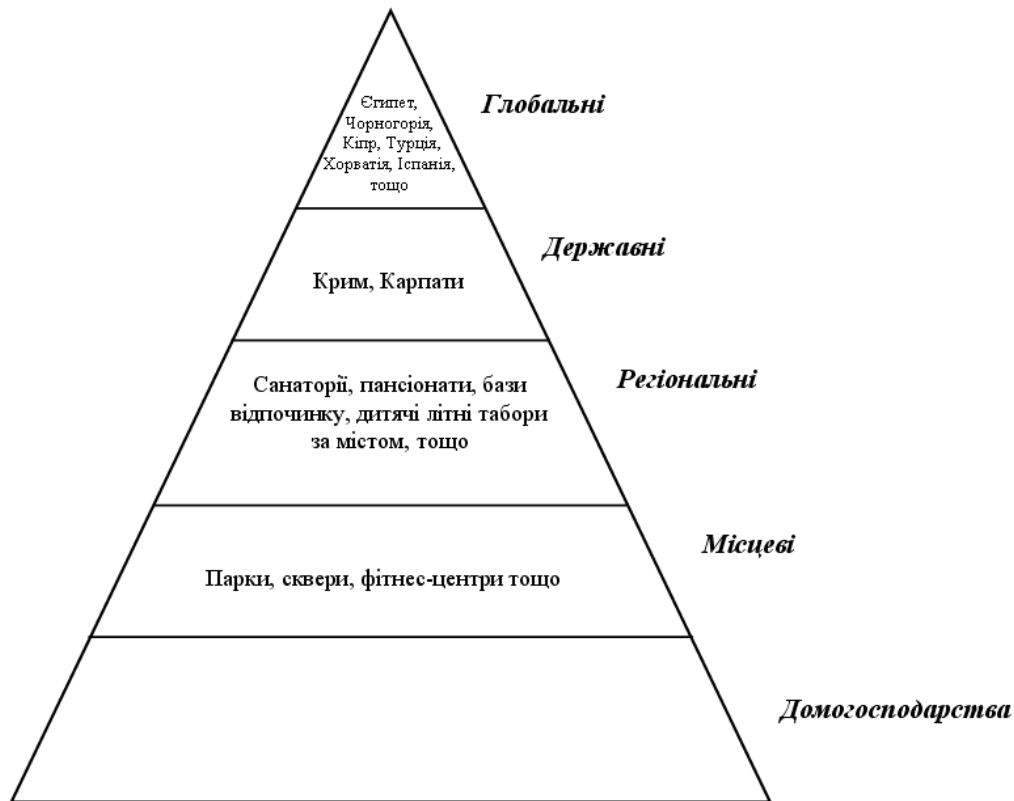

Рис. Рекреаційні ресурси, які можуть використовувати громадяни України [3]

При цьому слід враховувати зростання ролі рекреаційних ресурсів місцевого рівня та домогосподарств. На відміну від часів СРСР до рекреаційних ресурсів домогосподарств зараз можуть відноситись приватні фітнес-центри, басейни, а інколи і стадіони.

В умовах планової економіки в Україні за радянських часів рекреаційний потенціал економіки розглядався лише у межах створення послуг та у межах використання щорічних відпусток робочої сили. За радянських часів вважалося, що щорічної відпустки, яка проведена у санітарно-курортному закладі цілком достатньо для відновлення потенціалу трудових ресурсів. Поширеними були також заходи відновлення потенціалу трудових ресурсів у приміських базах відпочинку на вихідні дні. Вважалося, що відновлення потенціалу трудових ресурсів у щоденному та щотижневому циклах не слід приділяти дуже значної уваги. Галузь надання рекреаційних послуг як бізнес була відносно розвинута тільки для надання послуг для іноземців, була дуже обмежена та ставила на мету отримання валютних надходжень.

В умовах ринкової економіки існують протиріччя між отриманням прибутку від рекреаційної діяльності суб'єктами підприємницької діяльності та необхідністю створення та підтримки інфраструктури такої діяльності, а також відновлення рекреаційних ресурсів, які є ресурсами спільного використання і велика кількість яких формувалася протягом століть.

Безумовно, що ці ресурси є джерелом отримання надходжень від рекреаційної діяльності. Але оскільки грошові потоки надходять, як правило, від надання послуг, то створення та підтримка інфраструктури і відновлення стану та рекреаційних можливостей об'єктів фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Багатофункціональний рекреаційний комплекс можна умовно поділити на три групи:

- лікувально-оздоровчий (санаторно-курортне лікування та оздоровлення);
- пізнавальний (туризм);
- економічний (регенерація робочої сили, сфера господарчої діяльності).

Комплекс слід розглядати як частину світового господарства, пов'язану з опануванням територій для відпочинку, профілактичного та реабілітаційного лікування, туризму. В окремих країнах він дає чималі прибутки у загальній економічній діяльності, випереджаючи іноді промисловість та сільське господарство.

Активний відпочинок (туризм) може знижувати рівень захворювань на найнебезпечніші серцево-судинні хвороби майже наполовину. Не набагато менша його дія в попередженні психічних розладів. Захворювання органів дихання зменшуються майже на 40 %, нервів і кістково-м'язової системи – майже на 30 %, органів травлення – більше як на 20 %. Багаторічні дослідження показують, що в перший місяць після активного відпочинку відновлюваність праці зростає на 15–25 %, в подальшому вона знижується і через 4–8 місяців досягає попереднього (до відпочинку) рівня. Це означає, що середньорічний приріст продуктивності праці в результаті активного відпочинку, який базується на широкому використанні природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів, знаходиться на рівні 3%. Наведені дані наочно характеризують роль рекреації як інтенсивного фактора відновлення робочої сили. Якщо ж врахувати вплив рекреації на зростання культурного рівня працівників і всебічний розвиток особистості, то її значення незмінно зростає.

На сьогодні в Україні відсутнє єдине розуміння суті процесу рекреації людини, що обумовлює загальну тенденцію прийняття неузгоджених рішень не лише у конкретному проектуванні, а й різноманітному трактуванні подібних об'єктів спеціалістами. Таке положення ускладнює процедуру формування рекреаційних утворень та потребує наукових досліджень та обґрунтувань щодо дефініції даного терміну. Багатофункціональність рекреаційного комплексу призводить до появи складнощів щодо оцінки ефективності та раціональності його функціонування. Рекреаційний комплекс України функціонує в умовах незавершеності інституційної реформи і в умовах тісної взаємодії суб'єктів державної, комунальної та приватної форм власності. Нажаль, дієвий механізм їх взаємодії поки що не створено, і це викликає появу потужних конфліктів інтересів.

На жаль, Україна, маючи величезний туристський потенціал, посідає лише 110 місце у світі за рівнем активності розвитку туристичної індустрії, а її доля в ВВП – до 3 %.

Основою туристичної індустрії є, насамперед, туристична інфраструктура та туристичні послуги. Рівень сервісу і якість послуг сьогодні в Україні не задовольняють туристів, що призводить до неконкурентоспроможності нашої країни на світовому ринку послуг. Близько 70 % об'єктів культурної спадщини України перебувають у незадовільному стані, транспортна мережа, комунальна сфера, екскурсійний напрямок потребують додаткових інвестицій на реставрацію та реконструкцію. Безумовно, необхідне значне бюджетне фінансування. Останнє десятиліття характеризується інтенсивним розвитком комерційного туризму, на відміну від радянського часу, коли він був переважно соціальним.

Незабезпеченість правової, економічної й управлінської бази для комерційного туризму привело до численних перекосів в індустрії туризму України (надмірна кількість турфирм, перевага виїзного туризму над в'їзним та ін.). Бурхливий розвиток туризму в Україні супроводжувалося впровадженням західних технологій і привнесенням у туризм нової термінології, переважно англомовної. Це часто суперечить добре розробленій туристській термінології, яка була прийнята в СРСР.

Перехід від індустріального суспільства до постіндустріального знижує вплив на людину обставин, що обумовлюються соціальним середовищем; у той же час особливого значення набувають внутрішні сили самої особистості, які можна розглядати як новий прояв сил природи, і в цьому аспекті постіндустріальна соціальна система радикально відрізняється й від аграрного, і від індустріального суспільств. Запорукою її прогресу стає розвиток самої людини, а це ніколи не приймалося до уваги класичною економічною теорією, що сформувалася як наука про закономірності виробництва матеріальних і нематеріальних благ, але не особистості.

Висновки

На підставі вищенаведеного можна зробити такі висновки стосовно економічних аспектів розвитку рекреаційного комплексу України:

– Економіка функціонування рекреаційного комплексу України складається з двох складових: економіки ринку рекреаційних послуг, тобто надання послуг в'їзного та виїзного туризму на платній основі та економіки надання рекреаційних послуг з метою відновлення і підвищення якості трудових ресурсів України. При цьому якщо функціонування економіки першого типу в Україні у певній мірі досліджено, то економіка другого типу практично у наукових дослідженнях не розглядалась.

– Існує нагальна необхідність дослідження економіки надання рекреаційних послуг з метою відновлення і підвищення якості трудових ресурсів в Україні та визначення факторів, що впливають на її функціонування. При цьому, слід зазначити, що економічний ефект не є прямим та по своєму сукупному ефекту може значно перевищувати ефект від функціонування ринку рекреаційних послуг.

– Індустрія туризму – один з деяких секторів економіки, де країни, що розвиваються, можуть запропонувати якісний товар на світовому ринку. Ці країни одержують прибутки від туризму, а самі туристи в переважній більшості приїжджають туди з високорозвинених в економічному й промисловому відношенні держав. Цей очевидний факт свідчить про те, що країни, які менш обтяжені сучасним промисловим виробництвом, і які зберегли своє природне середовище, одержують непряму вигоду від економічного виробництва промислово розвинених держав, які домоглися лідируючого положення на шкоду своєї екології.

Список використаної літератури

1. Державна служба статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Міністерство інфраструктури України // <http://www.mintrans.gov.ua/>
3. Ромашова О.М. Економічні аспекти розвитку підприємств рекреаційного комплексу України / Ромашова О.М. // Вісник КНУТД. – 2010. – № 5 (55). – С. 175 – 179.
4. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2012

Экономические аспекты развития рекреации в Украине

Богославец О.Г.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

В статье исследованы теоретические и практические вопросы экономического направления процессов рекреации на современном этапе развития экономики Украины.

Ключевые слова: рекреация, рекреационные услуги, многоуровневая модель предоставления рекреационных услуг, рекреационные ресурсы.

Economic aspects of development of recreation in Ukraine

Bogoslavets O.

Kyiv National University of Technology and Design

This article examines theoretical and practical questions of economic direction of recreation processes on the modern stage of Ukrainian economy development.

Keywords: recess, recreational services, the multilevel model of the assignment of recreational services, recreational resources.